

Biskup Wolfgang Hannibal Schrattenbach a jeho hudební mecenáš

Jana Spáčilová

(výtah ze článku, který bude publikován ve sborníku Olomouc a barokní kultura, 2009).

Učební text – nerozšiřovat!

Olomoučtí biskupové patřili již od dob Františka kardinála Dietrichsteina (1599–1636) k nejvýznamnějším hudebním mecenášům Moravy. Potřeba reprezentace ve spojení s osobními zálibami podnítila u řady z nich aktivní rozvíjení hudebního života, který v mnoha ohledech dosahoval evropské úrovně. V druhé polovině 17. století byl takovouto osobností Karel Liechtenstein-Castelcorn (1664–1695), který za svého života shromáždil unikátní sbírku hudebnin, dochovanou dodnes v knihovně arcibiskupského zámku v Kroměříži. V první polovině 18. století platil za jednoho z nejdůležitějších podporovatelů hudební kultury na Moravě Wolfgang Hannibal kardinál Schrattenbach.¹

Schrattenbachův hudební mecenáš se odvíjel ve čtyřech rovinách: 1) podpora hudebně nadaných žáků v piaristickém semináři v Kroměříži, 2) pořádání operních představení na biskupských zámcích v Kroměříži a Vyškově, 3) provádění oratorií v Brně, 4) podpora brněnské městské opery. Jak je patrné, ani jedna z jeho hudebních aktivit nesměřovala primárně k biskupskému sídelnímu městu Olomouci.

Odpověď na otázku, co motivovalo biskupa Schrattenbacha k tak soustředěnému zájmu o hudbu, zčásti nalezneme v jeho životních osudech.² Wolfgang Hannibal Schrattenbach byl původem ze Štýrska, narodil se roku 1660 na hradě Lemberg poblíž Klagenfurtu. Po studiích v Římě získal roku 1682 kanonikát v Salcburku a Olomouci. Církevní kariéře se nadále věnoval v Salcburku, kde se roku 1699 stal dómským děkanem, což byla nejvyšší duchovní funkce po arcibiskupovi. Olomouckým biskupem byl zvolen roku 1711. V květnu 1712 byl jmenován kardinálem, v říjnu téhož roku přejal správu své diecéze.

Roku 1714 se Schrattenbach odebral z pověření císaře Karla VI. do Itálie, kde strávil téměř deset následujících let. Většinu této doby pobýval v Římě, kde působil ve funkci zvláštního císařského vyslance. Navštěvoval zde hudební produkce v domech vysoké šlechty, jejichž vrchol tvořilo uvádění oratorií v době postní. Tuto zálibu si s sebou později přinesl na Moravu. V letech 1719–1721 byl místokrálem a generálním kapitánem neapolského království, kde měl možnost poznat to nejlepší ze soudobé operní produkce.

V následujícím roce 1722 se na žádost olomoucké kapituly vydal na Moravu. Po návratu do své diecéze pobýval kardinál většinou v Kroměříži, kde si jako vzpomínku na léta strávená v milované Itálii vybudoval početný dvůr, jehož velkou část tvořili Italové. V zimních měsících se přesouval i se svým doprovodem do Brna, kde si roku 1725 zakoupil tzv. Breunerův palác ve vrchní části ulice Koblížná (dnes sídlo Mahenovy knihovny). Ke sklonku života byl Schrattenbach nemocen, trápila ho dna a rakovina ledvin, a pravděpodobně pro menší vzdálenost a pohodlnější cestování si oblíbil biskupský zámek ve Vyškově, kde nechal roku 1734 vystavět nové divadlo. Zemřel v Brně v červenci 1738.

Za vůbec první hudební událost na Moravě spojenou se Schrattenbachovým jménem můžeme považovat představení nového biskupa v jeho sídelním městě Olomouci. Slavnostní vjezd do města, který představoval faktické převzetí úřadu, se konal dne 11. října 1712. Průběh oslav je popsán v oslavném spisku, vytištěném v Brně v tiskárně Johanna Franze Svobody. Jeho název je *Solenner Einzug Ihro Hochfürstl. Eminenz deß Hochwürdigst-Hochgebohrnen Fürsten und Herrn, Herrn Wolfgangi Der Heiligen Römischen Kirchen Cardinalis Von Schrattenbach, Bischoffen zu Olmütz*. Jeden exemplář je dochován v knihovně kláštera benediktinů v Rajhradě.³

Větší část tohoto příležitostného tisku zabírá popis slavnostního průvodu a vyjmenování čestných hostů. O hudební stránce slavnosti nalezneme pouze několik stručných poznámek. Při slavnostní mši sloužené brněnským proboštem Janem Matyášem z Thurnu a Vallesassiny zněla nádherná hudba, pro zvýšení lesku se také střídalo z děl („*wurde das hohe Amt [...] unter vortrefflicher Music, auch zweymahliger Salve-Gebung auß klein- und groben Geschütz gehalten*“). Poslední den se konala merenda s „vzácnou hudbou“, zakončená vyzváněním zvonů („*diese Festivität mit einer kostbaren Merenda, und rahren Music, zu jedermans herzlichen Vergnügen, und Frohlocken beschlossen worden*“).

Jaká hudba zněla při těchto slavnostech, není zde uvedeno. Ve Vědecké knihovně v Olomouci je však uložen starý tisk, který by nám snad mohl osvětlit hudební pozadí oslav.⁴ Jedná se o libreto italské serenaty s názvem *Piramo e Tisbe*, vytištěné roku 1712 u olomouckého tiskaře Ignáce Rosenburga. Hudba serenaty není dochována.

Autorem textu je Francesco Maria Raffaelini, jmenovaný na titulním listě libreta jako Schrattenbachův rádce a „*soprintendente maggiore delle cucine*“. Raffaelini byl však především zaměstnancem arcibiskupského dvora v Salcburku, kde působil již od roku 1685. Hudbu serenaty složil Matthias Sigismund Biechteler (c. 1668–1743), kapelník salcburského arcibiskupského dvora.⁵

Hlavní zápletku kusu je přejata ze čtvrté knihy Ovidiových *Metamorfóz*, významného antického pramene barokního básnického a výtvarného umění. Příběh o lásce překonávající smrt připomíná nešťastné Shakespearovy milence. V závěrečné licenci je láska Pýrama a Thisbé, pro niž oba milenci podstoupili smrt, přirovnána ke svazku, jenž poutá šlechtěné srdce biskupa Schrattenbacha k Olomouci. Město Olomouc je vykresleno jako nebe, na němž jako slunce září osoba nového biskupa.

Na titulním listě serenaty není uvedeno, kde a kdy byla provedena. Podle určení „*nel felicissimo giorno della consecratione*“ by se mělo provedení díla vztahovat ke dni Schrattenbachova vysvěcení na biskupa (27. 2. 1712).⁶ Mezi Schrattenbachovými tituly také ještě není uvedena jeho kardinálská hodnost. V textu licenzy je sice zmínka o purpuru, ten však nebyl v době baroka vyhrazen pouze kardinálům, nýbrž mohl obecně symbolizovat jakoukoli vysoce postavenou duchovní či světskou osobu.

Protože byli autory textu a hudby dvorní libretista a skladatel salcburského arcibiskupského dvora, je pravděpodobné, že serenata byla uvedena v Salcburku, kam Schrattenbach odjel vzápětí po své volbě olomouckým biskupem. V Olomouci by potom byl vytištěn pouze text serenaty jako připomínka této události (podobně jako byla v Římě paralelně tištěna libreta oratorií dáványch u císařského dvora ve Vídni). Možné je však i to, že dílo bylo provedeno v Olomouci, ať již v den Schrattenbachova svěcení, či později při slavnostním uvedení do úřadu. Potom by se mohlo jednat o onu „vzácnou hudbu“, která zazněla během třetího dne inauguračních slavností. Jde samozřejmě pouze o hypotézu, její potvrzení by však mělo pro dějiny hudby v Olomouci nepřehlédnutelný význam: znali bychom titul a autory vůbec prvního italského hudebně dramatického díla, které zaznělo na Moravě v 18. století.

Skutečný vliv biskupa Schrattenbacha na hudební kulturu na Moravě se však počíná až po roce 1722, kdy přesídlil natrvalo do své diecéze. V té době mu bylo 62 let a se zdravím na tom nebyl nejlépe. Doba, kterou prožil v Itálii však měla pozitivní vliv na jeho kulturní rozhled, a proto se na jeho dvoře brzy rozvinul čilý hudební život. Prvním předpokladem k vybudování soustavného hudebního provozu byla existence biskupské dvorní kapely.

O personálním složení tohoto souboru nemáme prozatím mnoho zpráv. Víme, že jeho čelní místa zaujímali Italové, zatímco instrumentální a částečně i vokální ansámbl byl patrně složen z domácích hudebníků. Jako kapelníci se uplatnili abbé Stefano Leporati (c. 1676–1753), objevující se jako „*director musicae*“ na konci 20. let, a abbé Girolamo Pera (c. 1690–1771), jmenovaný jako „*maestro di cappella di S. Altezza Em.*“ roku 1738. Kromě kapelníků

známe jména dvou významných italských houslistů, kteří působili ve Schrattenbachově kapele ve funkci koncertního mistra. Prvním z nich byl Carlo Zuccari (1704–1792), činný v Kroměříži v letech 1725–1729. Kolem roku 1737 je jako „*direttore della musica instrumentale*“ jmenován Carlo Tessarini (c. 1690–1766).

Co se týče domácích hudebníků, je třeba připomenout kardinálův aktivní podíl na jejich výchově, spočívající v podpoře studentů hudebního semináře při piaristické koleji v Kroměříži. Mezi chovanci tohoto ústavu, založeného roku 1688 biskupem Liechtensteinem-Castelcornem k pozvednutí hudby v rezidenčním městě olomouckých biskupů, nalézáme jednak žáky, kteří byli Schrattenbachem na studiích vydržováni, jednak studenty, kteří se již v mladém věku zúčastňovali hudebních podniků kardinálova dvora.

Z piaristických odchovanců vynikají zvláště bratři Václav Matyáš (1705–1743) a Jan Antonín (1709–1769) Gurečtí.⁹ První z nich byl váženým členem biskupské kapely, Schrattenbach mu dokonce zajistil studium u nejvýznamnějšího skladatele té doby ve střední Evropě, císařského dvorního vícekapelníka Antonia Caldary (c. 1670–1736). Václav Matyáš Gurecký byl na kardinálově dvoře zaměstnán nejpozději od roku 1729, roku 1734 získal titul biskupského komorního skladatele. Je znám jako autor oper (1729 *Antioco*, 1730 *Griselda*, 1734 *Scipione nelle Spagne*, 1735 *Nitocri?*) a oratorií (1731 *Giacobbe*, 1734 *San Francesco di Paola*, 1736 *Gioas, Rè di Giuda*). V roce 1736 se stal kapelníkem olomoucké katedrály. Důvodem k získání tohoto místa mohla být biskupova snaha o pozvednutí úrovně hudby v jeho sídelním chrámě.

Josef Antonín Gurecký byl zaměstnán jako hudebník nejen u biskupa Schrattenbacha, ale i u jeho nástupce Jakuba Arnošta Liechtensteina. Podle vlastních slov se uplatnil také na jiných místech v cizině („*alia loca, quae in diversis provinciis*“).¹⁰ Doložen je jeho pobyt na dvoře hraběte Rudolfa Franze Erweina Schönborna ve Wiesentheidu (asi v letech 1735–1740), snad se také ucházel o místo v Drážďanech, kde jsou dochovány autografy dvou jeho skladeb z roku 1736. Po smrti svého bratra se stal dómským kapelníkem v Olomouci.

Již těchto několik příkladů ukazuje, že biskup Schrattenbach měl zájem o vlastní hudební dorost. Tímto se podobá dalšímu moravskému mecenáši – hraběti Questenbergovi, i když biskupská kapela s významným zastoupením Italů byla přece jen vystavěna na kvalitnějších základech než jaroměřický zámecký soubor složený výhradně z místních poddaných.

Hlavní těžiště hudebního provozu na Schrattenbachově dvoře spočívalo v uvádění oper na biskupských zámcích a oratorií v jeho brněnském paláci. Operní představení se soustřeďovala na dvě období v roce – jedna premiéra se odehrávala „v létě“, druhá k biskupovým jmeninám na svátek sv. Wolfganga (31. října). Každoročně tak byly nastudovány dva nové tituly. Zpočátku se opery hrály v zámeckém divadle v Kroměříži, od roku 1734 ve Vyškově. Karnevalová sezóna v hudebním kalendáři biskupského dvora chybí, protože Schrattenbach v té době dlel v Brně a měl možnost navštěvovat představení v městském divadle v Taverně. Oratoria byla prováděna v době postní, patrně každý týden. O tomto bohatém hudebním životě máme zprávy především z libret, hudební partitury se dochovaly v minimální míře.¹¹ Je však velice pravděpodobné, že se v budoucnu další materiály objeví, a tak bude možno naše dosavadní poznatky doplnit a zkorigovat.

Počáteční léta pobytu kardinála Schrattenbacha na Moravě byla vyplněna obnovou biskupských rezidencí a zajišťováním řádného chodu diecéze, proto jsou zprávy o pořádání hudebně dramatických představení poměrně řídké. Do roku 1727 máme zprávy pouze o provádění oratorií, která nebyla z provozního hlediska tak náročná jako opery. Skutečný rozmach hudby na Schrattenbachově dvoře nastává až ve třicátých letech, kdy bylo dáváno v Brně ročně pět až šest oratorií a kdy bylo vystavěno nové divadlo ve Vyškově. Ke konci třicátých let se také objevují doklady o podporování brněnské městské opery.

Je příznačné, že institucionální zázemí pro nastudování rozměrných vokálně dramatických děl poskytl na sklonku dvacátých let 18. století právě kroměřížský piaristický seminář. Se jménem jeho regenta P. Jana Kopeckého jsou spojeny také první tituly, které zazněly na prknech kroměřížského divadla. Byly to latinské opery *Endymio* (1727) a *Yta innocens* (1728). Kromě Kopeckého děl byly za účasti piaristických studentů uvedeny také italské opery: *Spartaco* Giuseppe Porsileho (1727) a anonymní *Engelberta* a *Bajazet* (1728). Spolupráce semináře s dvorními hudebníky však brzy ztroskotala pro intriky a řevnivost, které jsou tak neodmyslitelně spjaty s divadelním prostředím.

V roce 1729 se na repertoáru kardinálovy dvorní opery poprvé objevuje dílo V. M. Gureckého, který napsal pro Schrattenbacha nejméně tři operní tituly (u čtvrtého – opery *Nitocri* z roku 1735 – není jeho autorství zcela prokázané). Kromě Gureckého oper byla v těchto letech hrána starší díla, provedená za Schrattenbachova pobytu v Itálii – *Astarto* Giovanni Bononciniho (Řím 1715, Kroměříž 1730) a *Faramondo*, jehož autorem byl patrně Niccolò Porpora (Neapol 1719, Kroměříž 1729). Roku 1731 byla v Kroměříži dávana pastorální opera *Coronide* modenského skladatele Francesca Peliho, který v té době pravděpodobně pobýval na olomouckém biskupském dvoře. Jeho přičiněním se na Moravu také dostala unikátní sbírka chrámových kompozic italských skladatelů, jejíž část je dodnes uchována v knihovně kroměřížského zámku.

V témže roce 1731 začíná v Kroměříži (a později ve Vyškově) éra neapolské opery. Čelní místo mezi uváděnými autory zaujímá Johann Adolf Hasse, od něhož byly nastudovány celkem čtyři tituly: *Artaserse* (1731), *Demetrio* (1733), *Tito Vespasiano* (1736) a *Adriano in Siria* (1737). Kromě toho byly uvedena ještě díla Niccolò Porpory (*Ezio* 1732 a *Giasone* 1733) a Leonarda Lea (*Catone in Utica* 1736). Z repertoáru vídeňské dvorní opery přešla na Moravu Bononciniho opera *Alessandro in Sidone* (1737).

Počet titulů brněnských oratorií je mnohem bohatší než je tomu u oper, dnes známe celkem 36 libret z let 1723–1738. Ve dvacátých letech se v Brně hrála především díla císařských dvorních skladatelů: Johanna Josepha Fuxe, Antonia Caldary, Georga Reuttera a Giuseppe Porsileho. Po roce 1730 se těžiště repertoáru přesouvá podobně jako u oper na díla neapolských skladatelů: Niccolò Porpora, Leonarda Lea, Leonarda Vinciho. Třemi tituly přispěl biskupův dvorní skladatel V. M. Gurecký, jedno oratorium zkomponoval kapelník G. Pera (*Il giusto afflitto nella persona di Giobbe*, 1738). Kromě toho se objevují i oratoria méně známých italských skladatelů: Giuseppe Venturelliho, Francesca Araji, Giacomina Cesare Predieriho a jiných. Řada oratorií – a to i od autorů zvůčných jmen – není známa odjinud než z brněnského provedení, proto není vyloučeno, že byla zkomponována přímo pro biskupa Schrattenbacha. Potvrzení této hypotézy by posouvalo působnost kardinálova hudebního mecenátu daleko za hranice Moravy.

Jak již bylo řečeno, zasáhl Schrattenbach jako hudební mecenáš také do provozu brněnské opery. Městské divadlo v Taverně (dnešní budova Reduty na Zelném trhu) bylo v letech 1733–1740 pronajímáno italským operním společenstvem, které zde ročně vypravovalo čtyři až pět nových operních titulů. Jejich impresáři měli ve zvyku věnovat každé nové nastudování některému z moravských šlechticů, za což se jim pochopitelně dostávalo náležité odměny. Jméno biskupa Schrattenbacha se objevuje na dvou librettech. Prvním z nich je anonymní *Cambise Sacrilego* (podzim 1736, impresáři Filippo Neri del Fantasia), druhým *Teodorico* Mattea Lucchiniho (podzim 1737, impresáři Alessandro Manfredi).

Ačkoli biskup Schrattenbach ve své diecézi pobýval prakticky pouhých šestnáct let, podstatně za tu dobu ovlivnil kulturní tvář Moravy. Láska k hudbě a divadlu jej vedla k podpoře hudebního umění v míře srovnatelné s řadou dvorů světské i duchovní šlechty. Léta strávená v Itálii navíc poznamenala jeho hudební vkus natolik, že dokázal přes svůj pokročilý

věk sledovat nejnovější proudy evropské hudby a s minimálním zpožděním uvádět ve svých rezidencích díla nejlepších skladatelů té doby.

Tabulka I. Seznam oper na Schrattenbachově dvoře

Datum a místo provedení	Název	Skladatel / Libretista
OLOMOUC?		
1712, svěcení	Piramo e Tisbe	M. S. Biechteler / F. M. Raffaelini
KROMĚŘÍŽ		
1727, [narozeniny]	Endymio (lat.)	[J. Kopecký]
1727, jmeniny 31. 10	Spartaco (it.)	[G. Porsile / G. C. Pasquini]
1728, léto	Engelberta (něm.)	[? / A. Zeno]
1728, narozeniny 12. 9.	Yta innocens (lat.)	[J. Kopecký]
1728, jmeniny	Bajazet (něm.)	[F. Gasparini / A. Piovene – I. Zanelli]
1729, léto	Faramondo (it.)	[? / A. Zeno]
1729, jmeniny	Antioco (it.)	V. M. Gurecký / A. Zeno
1730, léto	Astarto (it.)	G. Bononcini / A. Zeno
1730, jmeniny	Griselda (it.)	V. M. Gurecký / A. Zeno
1731, léto	Coronide (it.) <i>Favola pastorale</i>	F. Peli / Pastore Arcade
1731, jmeniny	[Artaserse] / Artaxerxes (něm.)	J. A. Hasse / P. Metastasio
1732, léto	Lucio Papirio (it.)	G. Giacomelli / A. Zeno
1733 (1732?), jmeniny	Ezio / Aëtius (it., něm.)	N. Porpora / P. Metastasio
1733, léto	Il Demetrio / Demetrius (it., něm.)	J. A. Hasse / P. Metastasio
1733, léto	Giasone / Jason (it., něm.) <i>Componimento per musica</i>	N. Porpora / S. Stampiglia
VYŠKOV		
1734, léto	Scipione nelle Spagne (it.)	V. M. Gurecký / A. Zeno
1735	Nitocri (něm.)	[V. M. Gurecký] / A. Zeno
1736, léto	Tito Vespasiano ovvero La Clemenza di Tito / Die Gültigkeit Titi Vespasiani (it., něm.)	J. A. Hasse / P. Metastasio
1736, jmeniny	Catone in Utica (it.)	L. Leo / P. Metastasio
1737, [léto]	Alessandro in Sidone (it.) <i>Tragicommedia per musica</i>	G. Bononcini / [A. Zeno – P. Pariati]
1737, jmeniny	Adriano in Siria (it.)	J. A. Hasse / P. Metastasio

Tabulka II. Seznam oratorií dáványch v Brně

Rok	Název	Skladatel / Libretista
1723	<i>Cantata sacra ...</i>	?
1724	<i>Componimenti sacri ...</i>	?
1725	<i>Il rè del dolore in Giesu Cristo Signor nostro coronato di spine</i>	A. Caldara / P. Pariati
1725	<i>Il sacrificio di Gefte</i>	G. Porsile / G. Salio
1726	<i>Il peccato di Adamo</i>	?
1727	<i>Santo Ermenegildo</i>	D. Sarrò / ?
1729	La deposizione dalla Croce di Gesu Cristo Salvator nostro	[J. J. Fux / G. C. Pasquini]
1729	La speranza consolata da S. Nicolo vescovo di Mira	?
1729	Sant' Alessio	[G. Chiti / ?]
1729	La santissima annunciazione di Maria Vergine	[A. Caldara / ?]
1730	Bersabea, ovvero Il pentimento di David	G. Reüter / G. B. Catena
1730	La caduta di Gerico	A. Caldara / A. Gargieria
1730	Il mondo trionfante nella concezione di Maria sempre Vergine	N. Logroscino / F. Itto
1730	Morte, e sepoltura di Christo	A. Caldara / F. Fozio
1730	Santa Cecilia	G. B. Costanzi / Pastore Arcade
1730	Il trionfo della Croce	G. C. Predieri / Pastore Arcade [G. B. Taroni]
1731	Cristo nell'orto	J. J. Fux / P. Pariati

1731	Giacobbe	V. M. Gurecký / G. B. Catena
1731	La passione di Giesu Cristo Signor nostro	A. Caldara / P. Metastasio
1731	L'ultima persecuzione di Saule contro Davide	F. Peli / G. Tagliazucchi
1731	Santa Catterina	P. G. Sandoni / Pastore Arcade
1732	Il martirio di S. Giovanni Nepomuceno	N. Porpora / Marchese di S. Christina
1732	La santissima annunziazione di Maria sempre Vergine	L. Vinci / Pastore Arcade
1732	Il trionfo della virtù in S. Nicolò di Bari	L. Leo / Pastore Arcade [S. Stampiglia]
1733	S. Elena al Calvario	L. Leo / P. Metastasio
1734	S. Francesco di Paola	V. M. Gurecký / A. Fontanelli
1736	Il candor vendicato di Nostra Signora	G. Porta / A. Cassetti
1736	Gioas, re di Giuda	V. M. Gurecký / P. Metastasio
1737	San Vincenzo Fererio	G. Bonno / Pastore Arcade
1737	La passione di Giesu Christo Signore nostro	G. Venturelli / P. Metastasio
1737	La donna forte	L. Vinci / C. Benassai
1737	Daniello	F. Araja / A. Zeno
1737	La conversione di S. Pellegrino Laziosi	N. R. Redi / Pastore Arcade
1738	David umiliato	F. Araia / A. Zeno
1738	Il giusto afflitto nella persona di Giobbe	G. Pera / G. C. Pasquini
1738	La divina pietà trionfante nell'immacolata concezione di Maria Vergine	N. Porpora / Pastore Arcade